

Belangrijke libellenwaarnemingen en - populaties in en rond Nederland 1999-2004

Marcel Wasscher

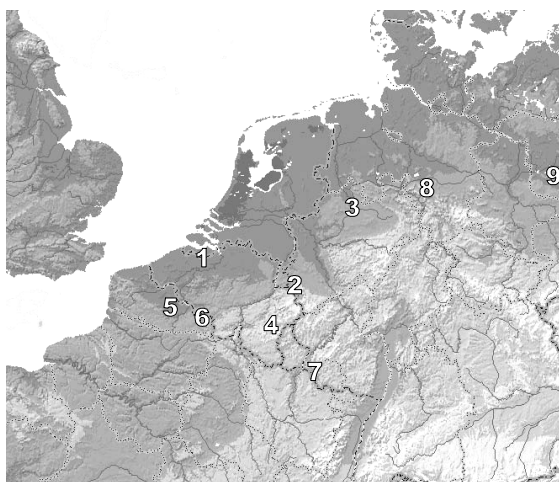
Gezien het feit dat vijf jaar geleden de Rode lijst (Wasscher, 1999) werd gepubliceerd, leek het me aardig de grootste veranderingen in de Nederlandse libellenfauna hier kort op papier te zetten. Daarbij heb ik gekeken naar de in die lijst opgevoerde verdwenen soorten, ernstig bedreigde soorten en de in 1999 als 'niet inheems' opgevoerde soorten (zie tabel 1). Deze lijst heb ik aangevuld met soorten die nog nooit hier zijn waargenomen, maar waarvan zich populaties op een afstand van maximaal 200 km van de Nederlandse grens bevinden of soorten die eventueel als zwervers te verwachten zijn in Nederland (zie tabel 1).

Veranderingen in Nederland

Meest spectaculaire veranderingen voor Nederland waren natuurlijk de herontdekking na 44 jaar van de Donkere waterjuffer *Coenagrion armatum* in 1999 (van der Heijden, 2000) en de vondst van de Gaffelwaterjuffer *Coenagrion scitulum* in 2003 (Goudsmits, 2003), als nieuwe soort voor Nederland. Maar ook voor enkele andere zeldzame soorten zijn belangrijke veranderingen opgetreden. Allereerst de zekere voortplanting van de Gaffellibel *Opiogomphus cecilia* (Schaik & Geraeds, 2001) en de Kleine tanglibel *Onychogomphus forcipatus* (Geraeds, 2003) in de Roer. Ook zijn de afgelopen jaren enkele nieuwe stabiele populaties van de Noorse winterjuffer *Sympecma pædisca* en de Gevlekte glanslibel *Somatochlora flavomaculata* gevonden.

Verder is het enorm toegenomen aantal waarnemingen van de Zwervende heidelibel *Sympetrum fonscolombii* sinds 1996 (met veel voortplantingsbewijs) opmerkelijk. De waarnemingen van de Zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* (sinds 1994) en de Zuidelijke keizerlibel *Anax parthenope* (sinds 1997) nemen het laatste decennium toe. Van beide soorten ontbreekt nog steeds voortplantingsbewijs.

Er is verder één soort die we aan onze inheemse libellenlijst kunnen toevoegen, namelijk de Vuurlibel *Crocothemis erythraea*. Inheems wordt hier zoals in de Rode lijst (Wasscher, 1999) gedefinieerd als 10 of meer jaar achter elkaar aanwezigheid.

Figuur 1: Kaart van Noordwest-Europa met daarop aangegeven waar de dichtstbijzijnde populaties van niet in Nederland voortplantende soorten zijn. Zie tabel 1 kolom loc. nr. om welke soorten het gaat.

Dichterbij dan we dachten

Van twee uit Nederland verdwenen libellensoorten zijn de laatste jaren populaties dichterbij Nederland bekend geworden dan we tot voor kort dachten. Dit zijn de Sierlijke witsnuitlibel *Leucorrhinia caudalis* op 140 km afstand in het Saarland in dode rivierarmen

Foto: René Manger

Zuidelijke heidelibel *Sympetrum meridionale* (v)

(Mauersberger et al., 2003) en de Dwergjuffer *Nehalennia speciosa* op 180 km afstand in een hoogveengebied 20 km ten noorden van Hannover (Gärtner et al., 2004). Van de Zuidelijke bronlibel *Cordulegaster bidentata* is de populatie die aan Edmond de Selys de Longchamps eind 18^e eeuw bij Luik bekend was, teruggevonden op globaal 25 km van de Nederlandse grens (mond.med. Geert De Knijf).

Op de libellenstudiedag van 2004 heeft Geert De Knijf ons verder verteld over de waarneming van een Witpuntoverlibel *Orthetrum albistylum* in Noord-Frankrijk op 70 km ten zuiden van de Belgische grens bij Kortrijk. Dit betekent dat deze soort op 120 km van Nederland is waargenomen. Geert De Knijf noemde ook een niet ingediende onzekere waarneming uit de omgeving van Mol op nog geen 15 km van de Nederlandse grens in 2003. Ook in Noord-Polen is deze soort de laatste tijd ver buiten zijn areaal waargenomen (Buczyński et al., 2002). Tot slot zijn 15 kilometer ten zuidoosten van de Nederlandse grens bij Emmen recent twee mannetjes van de Mercurwaterjuffer *Coenagrion mercuriale* gezien. Ook bij Gronau is een mannetje van deze soort in een spinnenweb gevonden. Dit zijn alle waarschijnlijk zwervers geweest (mond.med. Robert Ketelaar). De dichtstbijzijnde populatie van deze soort blijft daarmee Osnaabrück. De waargenomen individuen rond Virton (Vliegthart & Termaat, 2001) liggen iets verder van Nederland. De gegevens van deze en andere soorten

	Situatie Nederland		Noordwest Europa			
	verandering in status	voortplanting	afstand van Nederland	locatie naam	Loc. nr.	p/i/z
Voortplantend						
<i>inheems</i>						
Donkere waterjuffer <i>Coenagrion armatum</i>	1999 herontdekking					p
Vuurlibel <i>Crocothemis erythraea</i>	nu inheems	10 jaar				p
<i>niet inheems</i>						
Zuidelijke glazenmaker <i>Aeshna affinis</i>	nog niet inheems	# 8 jaar overigens nog geen zekere voortplanting				i?/p?
Zwervende heidelibel <i>Sympetrum fonscolombii</i>	nog niet inheems	7 jaar				i/p?
Kleine tanglibel <i>Onychogomphus forcipatus</i>		incidenteel				i/p?
Zuidelijke keizerlibel <i>Anax parthenope</i>		# nog geen bewijs voor, wel				i?/p?
Verdwenen soorten						
Mercurwaterjuffer <i>Coenagrion mercuriale</i>		niet meer	15 km 70 km	ZOv Emmen Osnabrück	- 3	- <u>p</u>
Sierlijke witsnuitlibel <i>Leucorrhinia caudalis</i>		niet meer	*140 km	Saarland	7	<u>p</u>
Dwergjuffer <i>Nehalennia speciosa</i>		niet meer	*180 km	Hannover	8	<u>p</u>
Oostelijke witsnuitlibel <i>Leucorrhinia albifrons</i>	verdwenen	niet meer	±350 km	Brandenburg	9	<u>p</u>
Ooit waargenomen soorten						
Zuidelijke heidelibel <i>Sympetrum meridionale</i>		# (nog) niet	*2 km	Noord-België	2	<u>i</u>
Gaffelwaterjuffer <i>Coenagrion scitulum</i>		# (nog) niet	*10 km	omgeving Aken	1	<u>p</u>
Tweevlek <i>Epitheca bimaculata</i>			125 km	Ardenennen	4	<u>p</u>
Bronslibel <i>Oxygastra curtisii</i>		niet meer	125 km	Ardenennen	4	<u>p</u>
Nooit waargenomen soorten						
Zuidelijke bronlibel <i>Cordulegaster bidentata</i>			25 km	Luik	2	<u>p</u>
Vogelwaterjuffer <i>Coenagrion ornatum</i>			70 km	Osnabrück	3	<u>p</u>
Witpuntoeverlibel <i>Orthetrum albistylum</i>			*120 km	Noord-Frankrijk	5	<u>z</u>
Grote tanglibel <i>Onychogomphus uncatus</i>			150 km	Zuid-Wallonië	6	<u>z</u>
Gele rombout <i>Gomphus similimus</i>			150 km	Zuid-Wallonië	6	<u>z</u>
Amerikaanse keizerlibel <i>Anax junius</i>			*600 km	Zuidwest Engeland	-	<u>z</u>

Tabel 1: veranderingen in de Nederlandse libellenfauna sinds 1999 en dichtstbijzijnde populaties of waarnemingen van mogelijk te verwachten soorten

Legenda:

verandering: waargenomen verandering in voorkomen in Nederland sinds 1999

voortplanting: aantal jaren achtereenvolgende zekere of aannemelijke voortplanting in Nederland of opmerkingen over de voortplanting in Nederland. Voor de met een # aangegeven soorten is nog steeds geen zekere voortplanting uit Nederland bekend.

afstand: afstand in kilometers tot opgegeven locatie. Die met een * zijn gegevens over populaties of zwervers die dicht bij liggen dan tot voor kort bekend.

locatie naam: globale aanduiding, locatie nummer: zie de kaart (figuur 1), v/i/z: v- vaste populatie, i- incidentele populatie, z- zwervers; cursief onderlijnd: situatie buiten Nederland

zijn te vinden in tabel 1.

Tot slot moet hier toch ook de door de CWNO (Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonata) afgewezen waarneming van 12 juli 2003 van de Purperlibel *Trithemis annulata* genoemd worden. Ondanks dat de foto onmiskenbaar is, is de aan de CWNO geleverde begeleidende informatie niet geheel zonder tegenstrijdigheden. Hierdoor is het bewijsmateriaal voor de commissie niet consistent genoeg om deze soort als nieuwe soort voor Nederland te accepteren. Daarbij speelt ook een rol dat de soort zich in Zuid-Frankrijk wel aan het uitbreiden is met als dichtst-bijzijnde populatie, gevonden in augustus 2003, Pouzols in het departement Hérault (Grand, 2003; zie figuur 2), maar dat de uitbreiding daar slechts zeer langzaam gaat. Tussen de Zuid-Franse populaties en Nederland is daarnaast nog nooit één waarneming van een zwerver gevonden. Het is inmiddels zeker dat de oudere vermelding uit de voorlopige atlas (Wasscher, 1995) deze soort zeker niet betreft, maar een deels berijpt jong mannetje van de Bruine korenbout *Libellula fulva* was. De kans dat de Purperlibel de komende jaren Nederland bereikt is erg klein.

Zoeken naar voortplanting

Na de eenmalige vondst van de Gaffelwaterjuffer *Coenagrion scitulum* bij Tegelen in 2003 wordt het nu zoeken naar meer waarnemingen en voortplanting in Nederland van deze soort. Er is een populatie bij Nonnebach in de Eifel, ten zuidoosten van Aken, aanwezig (Hofland, 2002). Ook voor de Zuidelijke heidelibel *Sympetrum meridionale* blijkt dat er vlak over de Nederlandse grens in België in 2000 en 2001 op meerdere plaatsen zekere voortplanting is geconstateerd. Op 25 juni 2000 werd door een kat in een tuin in Zelzate (op 2 km van de grens bij Zeeuws-Vlaanderen) een jong dier gevangen (Versonnen et al. 2002). Ook bij de Schelde-monding is vlak over de Nederlandse grens voortplanting van de soort vastgesteld (mond. med. Geert De Knijf). Ook in Duitsland is op de hoogte van Sittard voor deze soort voortplanting geconstateerd (Böhm, 2002). Bij de Zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* en Zuidelijke keizerlibel *Anax parthenope* is nog steeds geen zekere voortplanting in Nederland vastgesteld.

Uitkijken

Kortom mensen blijf het komende seizoen gewoon goed uitkijken naar 'vreemde' libellen. Gericht naar voortplantingsbewijs en naar 'nieuwelingen' zoeken zou nog veel kunnen opleveren. En vergeet ze niet goed te documenteren en het bewijsmateriaal van de waarnemingen (larvenhuidjes, foto's, tekeningen en/of beschrijvingen) door te geven aan de CWNO (Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonata; adres: EIS-Nederland, Postbus 9517, 2300 RA Leiden of per e-mail: kalkman@naturalis.nnm.nl).

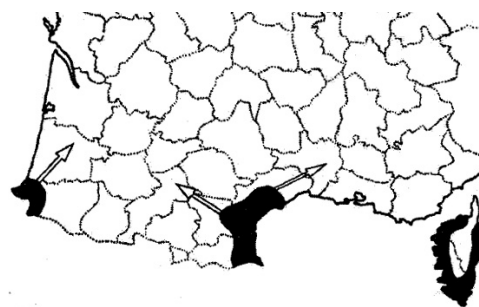
Met dank aan Tienieke de Groot, Robert Ketelaar en René Manger voor het geven van commentaar op een eerdere versie, aan Geert De Knijf voor het meedelen over verschil-

lende interessante waarnemingen in Noordwest-Europa en aan Marc Taily voor het attenderen op het artikel over de Purperlibel in Martinia.

Literatuur

- Böhm, K., 2002.** Erstfund und zugleich ertser Entwicklungsnachweis von *Sympetrum meridionale* in Nordrhein-Westfalen (Odonata: Libellulidae). Libellula 21 (1/2): 45-47.
- Buczyński, P., A. Zawal & E. Filipiuk, 2002.** Neue Nachweise von *Orthetrum albistylum* in Nordpolen: Erweitert sich sein Verbreitungsgebiet in Mitteleuropa? Libellula 21 (1/2): 15-24.
- Gärtner E., U. Karsch, K.-P. Pryswitt, H. Scherzer, 2004.** Libellenfauna in NSG Helstorfer Moor (Hannoversche Moorgeest) - Lebensraum der Zwerglibelle (*Nehalennia speciosa*). Tagungsband 23. Jahrestagung der GdO 19-21.03.2004 in Oldenburg: 36.
- Geraeds, Rob, 2003.** Kleine tanglibel ONYCFORC langs de Roer, Limburg. Libellennieuws 03:23 (e-mail cirkel).
- Goudsmits, Kees (2003)** De eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland. Brachytron 7(1): 27-29.
- Grand, Daniël, 2003.** L'African *Trithemis annulata* (Palisot de Beauvois, 1805) s'installe en Languedoc (Odonata, Anisoptera, Libellulidae). Martinia 18(4): 158-160.
- Heijden, A.E. van der, 2000.** Een vondst van een populatie Donkere waterjuffers (*Coenagrion armatum*) in De Weerribben. Brachytron 4(2): 16-19.
- Hofland, Remco, 2002.** Voortplanting Gaffelwaterjuffer COENSCIT nabij Nonnenbach, Eiffel, Duitsland. Libellennieuws 02:26 (e-mail cirkel).
- Mauersberger, R., F.J. Schiel & K. Burbach, 2003. Zur Verbreitung und aktuellen Bestandssituation von *Leucorrhinia caudalis* in Deutschland (Odonata: Libellulidae). Libellula 22 (3/4): 143-182.
- NVL, 2002.** De Nederlandse Libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Naturalis, KNNV & EIS-Nederland.
- Schaik, V.A. van & R.P.G. Geraeds (2001). Eerste vondsten larvenhuidjes Gaffellibel in Nederland. Natuurhistorisch Maandblad 90(9): 166-167.
- Versonnen, Bram, Geert De Knijf, Ward Vercruyssen, Weard Verhaeghe & Tom Van Wichelen, 2002.** Vier waarnemingen en eerste voortplantingsbewijs van *Sympetrum meridionale* in België. Gomphus (18: 1/2): 3-13.
- Vliegenthart & Termaat, 2001.** De Mercurwaterjuffer (*Coenagrion mercuriale*) in Nederland? Brachytron 5(1-2): 3-7.
- Wasscher, M., R. Ketelaar, M. van der Weide, A. Stroo, V. Kalkman, N. Dingemanse, H. Ingberg & I. Tieleman 1995.** Verspreidingsgegevens van de Nederlandse libellen. Samengesteld door NJN, JNM, NLO & EIS. Bijlage Nieuwsbrief EIS-NL, 23 (1995). 1-80.

Wasscher, Marcel, 1999. Bedreigde en kwetsbare libellen in Nederland (Odonata). Basisrapport met voorstel voor de Rode lijst. Stichting EIS, Leiden, 1-72.

Figuur 2: Recente verspreiding van de Purperlibel *Trithemis annulata* in Zuid Frankrijk (overgenomen uit Grand, 2003).

